

Részlet

HAMBERGER JUDIT-SZILÁGYI IMRE

Föderációk bomlása

Csehszlovákia és Jugoszlávia esete

Az 1980-as évek második felében és annak végén a Kelet-Közép- és Kelet-Európában megkezdődött tranzíciós folyamatok számos szempontból a többiekétől eltérő helyzetet hoztak létre a címben említett két föderációban. Ezekben az országokban ugyanis nem csupán azokkal a kihívásokkal kellett megküzdeni, amelyekkel az átmenet többi országának, hanem több mással is. Mindenekelőtt azzal, hogy az új, nyitottabb társadalmi viszonyok között a létrejövő új politikai osztály vajon miképpen értékeli e föderációk addigi tevékenységét, és hogyan látja jövőjüket. A központi kérdés az volt, hogy a meglévő régi és a felmerülő új gazdasági, társadalmi, politikai problémákat vajon az addigi föderáció némi átalakításával, modernizálásával, esetleg konföderációvá alakításával, vagy pedig önálló nemzetállamok létrehozásával kell-e megoldani. Az alkotmány kialakításáról folytatott vita, s a közben emiatt kialakuló alkotmányos válság, meghatározta a két föderáció utolsó időszakát. A viták során kulcskérdéssé vált, hogy vajon a föderáció szervei rendelkeznek-e a szuverenitással, s ebből osztanak-e le valamennyit a köztársasági szerveknek, vagy pedig a köztársaságok (és így az egyes nemzetek) rendelkeznek-e a szuverenitással és ők határozzák-e meg, hogy ebből mennyit hajlandók a föderáció központi szerveire átruházni. Ilyen módon azután a mindenütt felmerülő legitimitációs kérdést Csehszlovákiában és Jugoszláviában a föderáció legitimitásának kérdése is bonyolította. A felmerült problémákról nem csupán a politikusok, de a jogászok, a politológusok és a közgazdászok is komoly vitákat folytattak, hiszen mind elméletileg, mind pedig a gyakorlatban választ kellett volna adni azokra a tisztázatlan kérdésekre, amelyeket az addigi rendszer képviselői hatalmi szóval oldottak meg.

[...]

Milošević módszerei hamar nyilvánvalóvá váltak. Populista eszközökkel megnyerte magának a lakosság és a párttagság jelentős részét; a párton és a tömegtájékoztatáson belül komoly tisztogatásokba fogott. Utcai tüntetéseket, nagygyűléseket szervezett és az utca nyomását használta fel arra, hogy megbuktassa a vele szembehelyezkedő vezetőket, mindenekelőtt a vajdasági autonómiát védő helyi politikusokat. Figyelemre méltó, hogy az addigi vezetőkkel elégedetlen értelmiségiek közül nagyon sokan felsorakoztak az előző pártvezetést szidalmazó, a változások szükségességét hangoztató és a szerb nemzeti sérelmeket (mindenekelőtt a koszovói szerbek sérelmeit) is felvállaló Milošević mögé, aki körül Szerbiában egyre erőteljesebb vezérkultusz alakult ki, s aki a feszültségkeltés mesterének bizonyult. Ezek a szerb értelmiségiek nem fogadták el azt a véleményt, hogy az ilyen típusú „utcai demokrácia” nem szolgálja Jugoszlávia demokratizálását. A szlovénok és a szerbek között már korábban is zajló médiaháború Milošević színrelépésével meglehetősen eldurvult.

Sorsdöntő három év: 1988–1990.

Ezekben az években az elvi viták mellett immár konkrét politikai összecsapásokra is sor került. Amíg a szövetségi hadsereggel 1988-ban összeütközésbe kerülő ljubjanai négyek ellen indított pert (Silber–Little, 1996: 60–73.) a szlovénok és a horvátok a jogállamiság megcsúfolásának tekintették, a mellettük tüntető szlovénok magatartását pedig (akárcsak a külföldi megfigyelők általában) a demokrácia és a jogállamiság melletti kiállásként értékelték, addig a Milošević mellet felsorakozó szerb értelmiségiek mélyen elítélték a szlovénok „hadseregellenes” magatartását. A már említett szerbiai nagygyűlésekkel kapcsolatban ugyancsak épp fordított volt az értékelés. Amíg a szerbek számára ezek a demokrácia megnyilvánulásai voltak, addig Kučan arra figyelmeztetett, hogy a „nemzeti viszályok, mítingek, különböző gyülekezések... uszító közvéleményformálás kerültek... a figyelem középpontjába... a gazdasági, fejlődési és szociális témák szinte teljesen mellékessé váltak” (Szilágyi, 1998: 105.). Ennek az évnek az egyik legérdekesebb eseménye, hogy 1988 októberében a jugoszláv kommunisták egy időre összefogtak és leváltották Milošević egyik legfontosabb munkatársát –, de egyelőre nem teljesen világos, hogy miért nem sikerült a Milošević-tyel szemben akkor kialakult egységfrontot hosszabb időre fenntartani. Úgy tűnik, a legtöbben még mindig nem ismerték fel, hogy mekkora veszélyt jelent Milošević.

Egy horvát elemző már 1988 novemberében úgy látta, hogy Kučan és a szlovénok a gazdasági liberalizmus és politikai plu-

ralizmus mellett foglaltak állást, Milošević viszont a gazdasági liberalizmust a pártállam alapelemeinek (proletárdiktatúra, demokratikus centralizmus, egypártrendszer stb.) fenntartásával akarta megvalósítani. A Times egy szerb származású újságírója szerint Milošević ugyanabban az időben nem rejtette véka alá Kučanal szembeni gyűlöletét, és azt hangoztatta, hogy ő volt az első, aki kiállt a piactudomány bevezetése mellett.⁴ Ennél persze fontosabb, hogy amíg a szerb kommunisták valóban nem voltak hajlandók változtatni a politikai rendszer számos elemén, addig a szlovén kommunisták ezen a területen élen jártak. Ez igen világosan kiderült a jugoszláv kommunisták (JKSZ) 1990 januárjában megtartott kongresszusán.

Mielőtt erre kitérnék, szólnom kell az 1989-es év néhány eseményéről. Először is arról, hogy Szlovéniában és Horvátországban 1989 elején megindult a pártok szerveződése (Jugoszlávia több részén ez a folyamat mintegy egy évvel később kezdődött). Az 1990-es évtized eseményei miatt érdemes felidézni a szlovénok és szerbek közötti, számtalan összecsapás közül azt, amelyik 1989 februárjában zajlott a koszovói albánok miatt. A szlovén politikai elit (a hatalmon lévők éppúgy, mint az alakulóban lévő pártok politikusai) Ljubljana egyik kongresszusi termében politikai nagygyűlést tartott, tiltakozván a rendkívüli állapot koszovói bevezetése miatt. Milan Kučan ekkor egy olyan szempontot hangoztatott, amelyet sajnos sem akkor, sem azóta nem szívleltek meg az érintett felek. Kučan egyebek között az alábbiakra hívta fel a figyelmet: „Az albánok kétségtelenül fenyegettek a hegemónisztikus, mindenekelőtt a nagyszerb törekvésekkel szembeni harcukban. Koszovóban azonban a szerbek és a crna goraiak alkotnak kisebbséget. Az ő biztonságuk, szabadságuk, egyenjogúságuk nélkül nincs stabilitás, nincs együttélés és béke Koszovóban, Szerbiában és Jugoszláviában. Az albán többségnek kötelessége biztosítani ezt számukra.”⁵ A ljubljanei nagygyűlést, ahol a szlovénok éles szavakkal bélyegezték meg a szerbek koszovói elnyomását, élőben közvetítette a szerb tévé. A szerbek az elhangzottakat magukra nézve sértőnek találták, és azonnal spontán gyűlésen tiltakoztak a szlovén vádak ellen és Miloševićet éltették.

A szerb politikusok a szlovénok Koszovóval kapcsolatos magatartását kihasználva először 1989 márciusában vezettek be a szlovénok elleni gazdasági korlátozó intézkedéseket, majd 1989 decemberében. 1989 márciusában Szerbia egyoldalú alkotmánymódosítással erőteljesen megcsönkította az autonóm tartományok jogkörét (az általánosan elterjedt tévhittel szemben formálisan nem szüntették meg az autonóm tartományokat). 1989 júniusában Milošević nagygyűlést tartott Koszovóban, ahol annak a véleményének adott hangot, hogy Jugoszlávia területén nem elképzelhetetlenek a háborús összecsapások. Közben – a Jugoszlávia-szerte lassan beinduló demokratizálódási

folyamattal párhuzamosan – egyre nyilvánvalóbbá vált a szerbek és a horvátok közötti ellentét is, az, amelyről Danilo Kiš már 1987-ben úgy nyilatkozott, hogy „a szerbek és a horvátok legszívesebben leöldösnék egymást.”⁶

A szerbiai értelmiségieknek az a törekvése, hogy az 1974-es alkotmány által kialakított viszonyok helyett centralizáltabb államot hozzanak létre, és Milošević említett politikai módszerei a szlovénokat és a horvátokat egyre inkább ellenállásra sarkallták. Kezdetben az 1974-es alkotmány számukra kedvező elemeket szerettek volna megőrizni, illetve hangsúlyosabbá tenni. Az ismerttetett légkörben a szlovénok 1989 szeptemberében alkotmánymódosításokat fogadtak el. Ezek nagyobbik része a piacgazdasági átalakulást célozta, de – mintegy ezek védelmében – kimondta, hogy Szlovénia területén a köztársaság parlamentjének beleegyezése nélkül senki sem hirdethet ki rendkívüli állapotot, illetve pontosította az önrendelkezés jog szövetségi alkotmányban már amúgy is szereplő elvét. A 10. alkotmánykiegészítés szerint ugyanis: „A Szlovén Szocialista Köztársaság a szlovén népnek az elszakadási és egyesülési jogot is magában foglaló tartós, teljes és elidegeníthetetlen önrendelkezési joga alapján képezi a Jugoszláv Szocialista Köztársaság részét.”⁷ Ez a mondat végül is annak – a szlovénok által hangoztatott – nézetnek a jogi formába öntése, amely szerint a szlovénok nem hajlandók akármilyen (értsd: a szlovénoknak nem megfelelő, nem az európaizálódás irányába mutató) Jugoszláviában élni, azaz végső esetben kilépnek abból. Amíg a szlovénok az események elfajulásáért a miloševići politikát kárhoztatják, addig a szerb politikusok és értelmiségiek szerint a szlovén alkotmánymódosítás volt Jugoszlávia felbomlásának első etapja.

A szlovénok ellen 1989 decemberében meghirdetett újabb szerbiai gazdasági blokád közvetlen előzménye az volt, hogy a szerbek Koszovó ügyében Szlovénia fővárosában szerettek volna nagygyűlést tartani. A szlovén politikusok a korábbi szerbiai nagygyűlések tapasztalatai alapján attól tartottak, hogy a tüntetések kilengésekbe csaphatnak át, s ezért a tüntetésre indulókat nem engedték be Szlovénia területére. A szerbiai Népfront ezért kifogásolta, hogy Szlovéniában megsértik az állampolgárok szabad helyváltoztatási jogát, és a szlovén áruk elleni gazdasági blokádra hívta fel a szerb vállalatokat. Ezek egy része saját jól felfogott gazdasági érdeke ellenére is bojkottot hirdetett a szlovén árukra. A szlovénok hiába kérték Ante Marković kormányfőt, hogy járjon közbe az értelmetlen blokád megszüntetése érdekében, Marković azt válaszolta a centralizáció ellen küzdő szlovénoknak, hogy szavazzák meg a föderáció hatáskörének növelését, s akkor majd intézkedik.⁸

Minden jel arra mutat, igazuk van azoknak, akik úgy vélik, hogy a szerbek koszovói politikája, a szlovén gazdaság blokádja és Marković ezen magatartása alapvetően hozzájárult ahhoz,

hogy a szlovénok ettől kezdve már csak egy erősen megváltozott jellegű, az eddigieknél sokkal lazább felépítésű Jugoszlávia létét fogadták volna csak el. A titói Jugoszlávia szétesése tehát a sok korábbi ez irányba mutató jel után valójában már 1989 decemberében eldőlt, s ezt a folyamatot igen nagy mértékben megerősítette az ország egyik összetartó erejének számító JKSZ már említett szétesése. A szlovén kommunisták ezen a kongresszuson – ahol a szlovénok és szerbek közötti viszony már olyannyira eldurvult, hogy kölcsönösen lefasisztázták egymást – számos olyan javaslatot nyújtottak be, amelyek az ország európaizálódását segítették volna elő. A szerb küldöttek azonban – függetlenül azok tartalmától – minden szlovén javaslatot leszavaztak. „Minden vereségüket tapsvihár kísérte. A szlovénok megszegyenültek.” (Silber-Little, 1996: 106–107.) Ezek után a szlovén kommunisták, s nyomukban a horvátok, távoztak a kongresszusról, és ezzel a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (JKSZ), az ország egyik összetartó ereje, megszűnt létezni. Bihari Mihály kategorizálását figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a szlovén állampárt, akárcsak a magyar, „maga is az átmenet és a rendszerváltás egyik főszereplője, szorgalmazója és garantálója lett”. A szerb kommunista pártról viszont maga Bihari is megállapítja, hogy átváltozásokkal ugyan, de lényegileg átmentette a hatalmát (Bihari, 1993: 22–23.). Azaz, tehetnénk hozzá, nagyon sok mindent megváltoztatott, hogy a lényeg érintetlen maradjon.

Mielőtt azonban a szétesés folyamatát ismertetném, szólni kell még arról, hogy a szlovén kommunisták említett magatartásának eredményeképpen Szlovéniában az 1980-as évtizedben nyilvánosságához juthattak a másként gondolkodók, akik az ország átalakulása ügyében a kommunistákénál radikálisabb megoldásokat is szorgalmaztak. 1986-tól kezdve felvetették a rendszerváltozás gondolatát, és szembefordultak azokkal az elképzelésekkel, amelyeket a hatalom a szövetségi alkotmány centralisztikus irányban történő megváltoztatása ügyében 1986 óta tervezett. A délszláv állam szétesésében bizonyos mértékig szerepet játszott az is, hogy az alakuló szlovén ellenzék az alkotmány ügyében nem volt képes megállapodni a szerbiai liberális ellenzékiekkel. A szlovén és a szerb másként gondolkodók a politikai-gazdasági élet átalakítását illetően mindenben egyetértettek, kivéve azt a szerbek által hangoztatott igényt, hogy ezen túl a döntéseket ne az „egy köztársaság – egy szavazat” elv alapján, hanem az „egy ember – egy szavazat” elve alapján hozzák meg. A szlovénok attól féltek, hogy így a döntéseknél mindig kisebbségekben maradnak. Bár elméletileg fennállt annak lehetősége, hogy a szlovénok a többiekkel összefogva leszavazzák az esetleg egységesen fellépő szerb tömböt, de a szlovénok láthatóan úgy vélték, nem biztos, hogy maguk mellé tudják állítani a többieket. Úgy látták, hogy a nemzetileg homogén Szlovéniában

könnyebb meghozni azokat a nehéz gazdasági döntéseket, amelyek érzékenyen érintik az emberek egzisztenciáját, mint az albán–szerb, horvát–szerb, szlovén–szerb konfliktussal terhelt Jugoszláviában. Ezért a szlovén ellenzéki pártok nagy része erőteljesen szorgalmazta Jugoszlávia konföderációvá történő átalakítását, amihez – addigi politikájuk sikertelenségét látva – 1990 elejétől a kommunisták is csatlakoztak.

Az amúgy is meglévő ellentéteket szinte a végsőkig fokozta, hogy 1990 tavaszán Szlovéniában, majd Horvátországban többpárti választásokat tartottak, amelyeken a kommunisták ellenzékbe szorultak. Szerbiában és a többi köztársaságban csak az év végén voltak választások, és a szerb kommunisták ekkor megőrizték hatalmukat. 1990 tavaszától tehát Jugoszlávia északnyugati és délkeleti részén immár választások útján is legitimáltan eltérő fejlődés valósult meg. „Ennek megfelelően az átalakulás egymással inkompatibilis ütemben és formákban indult meg – szögezzük le, hogy a közjogi kereteket tekintve Szerbiában is megindult –, »márpedig az egy ország – több rendszer« különös állapota nem lett volna tartósítható.” (Juhász, 1997: 43.) Tegyük még hozzá, hogy Szerbiában egyes politikusok ellenforradalomnak minősítették azt, hogy az északi köztársaságokban a kommunisták elveszítették a hatalmat, s hogy a kommunista doktrína szerint az ellenforradalommal szemben fegyverrel is fel lehet lépni.

Ugyanakkor, bár ettől az időponttól kezdve nyíltan feszültek egymásnak az ellentétes szerb, illetve horvát–szlovén államjogi elképzelések, viszonylag hosszú ideig mégsem került sor összeesésre. Ez részben Milošević, részben Marković szövetségi kormányfő taktikai megfontolásának volt köszönhető. Milošević már egy ideje arra törekedett, hogy olyan helyzetet hozzon létre, amelyben a szlovének – azt látva, hogy az általuk megkívánt ügyekben nincs előrehaladás –, egyoldalúan kilépnek Jugoszláviából. Kétségtelen tény, hogy ezt illetően Milošević taktikájának kedvezett a korábbi szlovén ellenzék részéről gyakran hangoztatott elv, hogy ha a dolgok nem alakulnak kedvezően, akkor a szlovének elszakadnak Jugoszláviától. Marković viszont a politikai kérdésektől igyekezett magát távol tartani, s csak az egységes jugoszláv piacgazdaság kilakításán munkálkodott. Ezért is indította meg túl későn, 1990 nyarán, saját reformpártjának szervezését. Az ő gazdaságpolitikája egyébként a szlovének (és részben a horvátok) körében csak félig talált támogatásra. Támogatták ugyan a piacgazdaság kiépítésére irányuló törekvéseit, de élesen tiltakoztak centralizációs törekvései ellen, és az ellen, hogy az átalakítást a gazdagabb köztársaságoktól elvont pénzekből akarta finanszírozni. A szlovének és a horvátok nemzeti érdeke ismét összeütközésbe került a szövetségi megfontolásokkal 1990 nyara és októbere között a horvátok és szlovének kidolgozták, majd benyújtották Jugoszlávia konföderalizálására

kidolgozott konkrét tervezetüket. Ennek értékeléséről a jugoszláv jogászok, közgazdászok és politológusok között rendkívül komoly vita bontakozott ki. A szlovénok és a horvátok elképzelését a szerbiai és a Crna Gora-i politikusok egyértelműen elutasították, és az úgynevezett modern, centralizált föderáció mellett álltak ki. A föderáció hívei úgy vélték, hogy a konföderáció olyan átmeneti képződmény, amely történelmileg elavult, és a tapasztalatok szerint többnyire egyébként is föderáció kialakításához vezet. A konföderációs javaslatról az volt a véleményük, hogy az csupán arra szolgálna, hogy védett piacot biztosítson a fejlettebb tagköztársaságok áruinak anélkül, hogy azok az állam terheiből valóban részt vállalnának, s ráadásul a konföderációból az egyes tagállamok bármikor kiléphetnek, ami ellentétben áll a szerbek érdekeivel. A konföderáció hívei egyrészt a speciális jugoszláv viszonyokra hivatkoztak, másrészt Mitterrand azon álláspontjára utaltak, mely szerint létre kell hozni az európai konföderációt. Az önállóságukat megőrizni kívánó, a szerbek túlsúlyától féltő, de az egységes állam számukra nyújtott előnyeit is felismerő bosnyákok és macedónok – akik a szlovénokkal és a horvátokkal ellentétben nem reménykedhettek abba, hogy relatíve gyorsan integrálódhatnak a Nyugathoz – köztes megoldásokat kerestek. A szövetségi parlamentben végül is nem hoztak döntést ebben az ügyben, Szerbia pedig 1990 októberében „ideiglenesen” külön adókat vetett ki a szlovén és a horvát árukra. Az említett körülmények között a gyakorlatban alkotmányos válság alakult ki: az egyes felek érdekeiknek megfelelően időről időre bojkottálták a szövetségi szervek munkáját, s folytonos vita zajlott arról, hogy ki él vissza a szövetségi alkotmányban, illetve a kollektív elnökségben kialakult helyzettel. Ki kell emelni, hogy a folytonosan Jugoszlávia megőrzésére hivatkozó Szerbia már 1990 szeptemberében olyan új köztársasági alkotmányt hozott létre, amely nem is említi a jugoszláv kereteket, és amely több szakértő szerint valójában egy magát teljesen függetlennek tekintő állam alkotmánya.

Mindez a végsőig radikalizálta a szlovénokat. Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy a szlovénok valóban komolyan gondolták-e a konföderáció létrehozását, vagy csak taktikai, illetve átmeneti megoldásnak tekintették-e az önálló államisághoz vezető úton. Tény, hogy mindkét értelmezést alá lehet támasztani szlovén politikusoktól származó idézetekkel. Tény, hogy a hivatalos szlovén politika 1990–91 folyamán több hivatalos dokumentumban szólította fel a többi köztársaságot az ország konföderációvá történő átalakítására, és még az 1991. június 25-én kelt Függetlenségi Nyilatkozat is azt szorgalmazza, hogy tárgyaljanak az együttműködés új formáinak kialakításáról, de az is tény, hogy ez a gyakorlatban előkészítette az utat az önálló Szlovénia számára. Figyelemre méltó, hogy a szlovénoknál bonyolultabb helyzetben lévő horvátok – ezzel összefüggés-

ben mindenekelőtt a boszniai horvátok és a horvátországi szerbek problémájára kell utalni – mindig egy lépéssel lemaradva követték a szlovénokat.

Az önállóság felé vezető úton a legfontosabb lépés az 1990 decemberében megtartott szlovéniai népszavazás volt, ahol a lakosság túlnyomó többsége igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy „Akarja-e hogy a Szlovén Köztársaság önálló és független állam legyen?” (a horvátok körében 1991 májusában került sor ilyen népszavazásra). Ezt követően 1991 elején Kučan és Milošević kölcsönösen arról biztosította egymást, hogy Szerbia tiszteletben tartja, hogy Szlovénia önálló akar lenni, Szlovénia pedig megérti, hogy Szerbiának az az érdeke, hogy valamennyi szerb egy államban éljen. Ezzel látszólag pontot tettek annak a vitának a végére, hogy vajon az egyes köztársaságoknak vagy az egyes nemzeteknek van-e joguk a saját sorsukról dönteni. A szerbek, akik több köztársaságban szétszórva éltek, természetesen az utóbbi álláspontot támogatták.

Ezt követően már nem csoda, hogy a köztársasági elnökök 1991 tavaszán zajló hatfordulós találkozója nem hozott igazi eredményt. Azt is hozzá kell tenni, hogy 1990 nyara óta a szövetségi szervek többsége (kollektív elnökség, szövetségi parlament) már vagy egyáltalán nem működött, vagy a politikusok éppen aktuális érdekeinek, manipulációnak volt kitéve. Az ország valójában 1989 decembere óta a szétesés állapotában volt, és ezt igazából csak az épp akkor hatalomra került Marković szerette volna megakadályozni. Horvátország és Szlovénia 1991. június 25-én hirdette ki függetlenségét, amely ez – ellen – a közhiedelemmel ellentétben – nem Szerbia, hanem a szövetségi kormány lépett fel fegyveresen. A szlovénok határozott ellenállása, majd a nyugati hatalmak közbelépése következtében a szlovéniai harcokat a brioni megállapodás zárta le, amely Szlovéniát és Horvátországot a függetlenség érvénybeléptetésének három hónapos moratóriumára kötelezte.

Az érdekelt felek azonban ekkor már egyértelműen saját céjaikat követték. A szlovénok az önálló államot építették, a szerbek viszont a legdurvább módszerek alkalmazásától sem riadtak vissza annak érdekében (lásd például Vukovár barbár bombázását), hogy Horvátországból minél nagyobb részt szerezzenek meg. A nemzetközi közösség (amely 1991 júniusáig számos esetben próbálta megakadályozni a szlovénok kilépését), kétségbeesett kísérletet tett, hogy a jugoszláv közösséget valamilyen – aszimmetrikus föderációnak tekinthető – formában megmentse, ez azonban mindenekelőtt Milošević ellenkezésén megbukott.

Az eredménytelenséget látva a Badinter-bizottság elemezte a kialakult helyzetet és 1991. november 20-án kimondta: Jugoszlávia a felbomlás állapotába került, és rendezni kell az egykori állam politikai és vagyonjogi örökségének kérdését. Az 1992

áprilisában megalakult Jugoszláv Szövetségi Köztársaság azonban e kérdésben élesen eltérő véleményen van, mint a másik négy köztársaság. Míg ez utóbbiak úgy vélik, hogy a Badinterbizottság jelentése értelmében valamenyi egykori jugoszláv köztársaság egyenragú örököse az egykori államnak, Jugoszlávia ragaszkodik ahhoz, hogy ő az egyedüli örökös, mert a többiek megállapodás nélkül, egyoldalúan léptek ki belőle. Jugoszlávia fölbomlása tehát bizonyos értelemben ma, nyolc évvel a valódi szétválás után sem teljesen lezárt, befejezett folyamat.

IRODALOM

- Beckmann-Petey, Monika, 1990. *Die jugoslawische Föderalismus*. München: R. Oldenbourg Verlag
- Bihari Mihály, 1993. Az állampárti diktatúráktól a versengő többpártrendszerig. In: Bihari Mihály (szerk.): *A többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában*. Kossuth
- Hamberger Judit, 1997. Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca. Teleki László Alapítvány
- Juhász József, 1977. *A délszláv háborúk*. Budapest: Napvilág
- Marković, Dragan-Kr avac, Savo, 1985. *Zašto su bili smenjivani, Partizanska knjiga-Narodna knjiga*. Belgrád
- Mihailović, Kosta, 1985. *A jugoszláv gazdasági valóság*. Budapest: Kossuth
- Rychlík, Jan, 1998. Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992. (A csehek és a szlovákok a 20. században. A cseh-szlovák viszony 1945 és 1992 között.) Pozsony: Academic DTP a ústav T. G. Masaryka, Bratislava
- Sokcsevits Dénes: *A délszláv háború*. Budapest: Calibra, é.n.
- Silber, Laura-Little, Alan, 1996. *Jugoszlávia halála*. Budapest: Zrinyi
- Šútovec, Milan, 1999. *Semióza ako politikum alebo Pomlčková vojna*. (A szemiózis mint politikum, avagy a kötőjel-háború.) Pozsony: Kalligram
- *A szlovákkérdés a 20. században*. Pozsony: Kalligram
- Szilágyi Imre, 1993. Nemzeti önrendelkezési és autonómiatervek a szlovénoknál 1848–49 és 1968–69 között. In: Molnár Gusztáv (szerk.): *Autonómia és integráció*. Budapest: Magyar Szemle Könyvek
- Szilágyi Imre, 1998. *Az önálló és demokratikus Szlovénia létrejötte*. Budapest: Teleki László Alapítvány
- Várady Gyula, 1971. *Déli szomszédunk Jugoszlávia*. Budapest: Kossuth

JEGYZETEK

- Bojan Balkovec, 1989. *Volilci in glasovanje o vidovdanski ustavi.*, (A választók és a vidovdani alkotmányról szóló szavazás.), *Zgodovinski časopis*, Ljubljana: 241–248.
- Ustav Federativne Republike Jugoslavije*. (A Jugoszláv Föderatív Népköztársaság alkotmánya.), *Slu beni list*, 1946. 1.

- ³ Beckmann-Petey, 1990: 124–126.; A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Alkotmánya. *A JSZSZK hivatalos lapja*, Belgrád: 1974, 27.
- ⁴ Mateja Hrstar, 1997. *Desa Trevisan, Miloševićeva znanka*. (Desa Trevisan, Milošević ismerőse.), Ljubljana, Mladina: szeptember 27.
- ⁵ Szilágyi Imre, 1992. Milan Kučan és a szlovén politika más rejtélyei. *Limes Közép- és Kelet-Európai Figyelő*, 5–6. 10.
- ⁶ Eörsi István, 1992. Mi nem látszik a magasból? *Kritika*, 12. 12–13.
- ⁷ Pándi Lajos (összeáll.), 1993. *A Kelet-európai diktatúrák bukása*. Szeged, 298–300.
- ⁸ Hatékonyabb gondolkodást! *Népűjság*, 1990. január 19.